

## DVOJÍ POJEM METAFORY V KANTOVĚ ESTETICE

*Jakub Mácha*

Lis est cum forma magna pudicitiae.  
Ovidius, *Heroides* 16, 288

V díle Immanuela Kanta se slovo „metafora“ vyskytuje poskrovnu.<sup>1</sup> To ale neznamená, že by existenci metafor ignoroval a neproblematizoval. V tomto příspěvku se chci pozastavit u dvou klíčových pojmů Kantovy estetiky, totiž *estetické ideje* (ästhetische Idee) a *symbolického znázornění* (symbolische Darstellung). Za oběma se skrývají struktury, jež lze chápat jako explikace fungování metafor. V Kantově estetice tak nalézáme dvě odlišné teorie metafor. V analytické filosofii jazyka minulého století se stala metafora předmětem mnoha studií a konkurenčních teorií. Mezi nimi nacházíme – pravdaže formulované ve zcela jiném pojmovém aparátu – i ony dvě teorie z *Kritiky soudnosti*. Přes mnohé shody se rozcházejí ve veledůležitě otázce existence *metaforického významu* (metaphorical meaning). Max Black vystavěl své pojetí metafor na myšlence *metaforického významu*, Donald Davidson naproti tomu argumentoval, že tato idea nemůže fungování metafor nijak vysvětlit. Tento dodnes nerozhodnutý spor lze zpětně vystopovat i v Kantově estetice v podobě (dnes stejně tak aktuální) otázky, zda lze funkci estetických idejí redukovat na symbolické znázornění morálních rozumových idejí (Vernunftideen).

### Estetická idea jako teorie metafor

*Locus classicus* pojmu estetické ideje je § 49 *Kritiky soudnosti* ([1], 313–319). Kant ji vsazuje do svého filosofického systému jako protějšek (pedant) rozumové ideje, jelikož vztah pojmu a názoru je zde obrácen. Estetické ideje jsou takové představy obrazotvornosti (Vorstellungskraft), jimž neodpovídá žádný pojem. Podle hojně citovaného obratu z *Kritiky čistého rozumu* jsou tak slepé, podobně jako jsou rozumové ideje prázdné. Jedná se o představy,

<sup>1</sup> Vyskytuje se pouze jednou, totiž když kárá Herdera za nadměrné používání metafor, jež zatemňují samo jádro věci. I tato poznámka nám může napovědět něco o Kantově postoji k metaforám.

jež podněcují myšlení vycházející z každodenní zkušenostní látky dle empirických (tj. psychologických) asociativních zákonů a zároveň dle rozumových principů. Oba druhy zákonitostí se tak dostávají do analogického vztahu (k pojmu analogie se ještě vrátíme), díky němuž se obrazotvornost stává produktivní. Asociativní zákony jsou svou podstatou subjektivní, rozumové principy jsou naproti tomu objektivní. Protiklad obou typů idejí lze tudíž také vykázt na pojmovém páru subjektivní – objektivní princip. Jak bude ukázáno dále, právě ve způsobu korespondence těchto dvou typů zákonů leží jádro našeho problému.

Estetickou ideu lze charakterizovat ještě jiným způsobem a to jako jednotu (tvořenou oním subjektivním principem) vedlejších představ obrazotvornosti daného pojmu. Tyto jednotlivé představy nazývá Kant *estetické atributy*. Ty ovšem náležejí rozumové ideji, již jako celek není možné znázornit. Estetické atributy stojí v protikladu k logickým atributům, jejichž jednota tvoří pojem, jehož jsou atributy. Další vymezení protikladu estetická idea – rozumová idea je tudíž jednota estetických atributů – jednota logických atributů. Pojem estetického atributu si Kant vědomě vypůjčil z renesanční ikonologie, kde tento výraz značí konvenční znak nadmyslového jsoucna. Páv je atribut bohyně Héry, lilie atribut Pany Marie, s rostem je zobrazován svatý Vavřinec a nebo spravedlnost je znázorňována jako nahá ženská postava se zavázanýma očima a s nakloněnými váhami. Kant používá pojem estetického atributu v širším smyslu pro jakýkoliv smyslový názor (*Anschauung*) odvozený z daného *pojmu*, aniž by k němu musel být vázán jakýmkoliv objektivním principem (v ikonologii je tímto principem konvence).

Přestože Kant chápe estetickou ideu jako inexponibilní představu, tj. představu nedosažitelnou jakýmkoliv pojmem ([1], 343), estetické atributy však z pojmu vycházejí. Není jím ale rozumová idea, nýbrž umělecké dílo, jež tím, že obsahuje estetickou ideu, slouží k navození asociativní řady představ. Jelikož je básnictví tvořeno výhradně pojmy, lze na něm proces odvozování či vyvstávání estetických atributů demonstrovat v nejčistší podobě. To nás také zavede k problému metafory.

Uvedme nejprve několik příkladů aplikace výše nastíněné teorie na poetické texty. Adolf Heyduk píše v první sloce své nejslavnější básni ze sbírky *Dědův odkaz* [2]:

Šťestí! Co je štěstí?  
Muška jenom zlatá,  
která za večera  
kol tvé hlavy chvátá;

oblétá ti skráně,  
v kadeři se kryje,  
v dlaně hlavu skládáš,  
ruka utlačí je.

Pro jednoduchost chápeme metaforu ve formě „A je B“, čili jako predikaci „šťěstí je muška jenom zlatá“. Rozumový pojem *šťěstí* je básníkem metaforicky vyjádřen jako zlatá muška. V následujících verších je z tohoto pojmu rozvíjena řada smyslových představ: muška létající kolem hlavy, muška ukrytá ve vlasech, muška rozmáčknutá rukou. Tato básnička se hodí pro ilustraci výše nastíněné teorie, neboť básník nám okolnosti značně ulehčil, jelikož onu řadu představ – estetických atributů v Kantově terminologii – čtenáři sám nabízí. Tím je částečně objektivizován onen subjektivní princip vytvářející jednotu estetické ideje, jež je v básni vyjádřena. Jinde, například v následujícím dvojverší od Vladimíra Holana ([3], 27), je tento princip zcela subjektivní:

Osud je silák, kojený do osmnácti let  
a rostoucí ještě i na vojně.

Opět zde máme co do činění se dvěma pojmy. Rozumový pojem *osud* je metaforicky vyjádřen jako příslušně vymezený *silák*. Další estetické atributy v básni nenacházíme. Je tudíž zcela na čtenáři, jak si dále siláka představí, jaké další představy z takového obrazu vyvodí.

Na tomto místě je třeba se tázat, co nám zaručí, že subjektivní princip jednoty estetické ideje bude korespondovat s objektivním principem jednoty rozumové ideje (v našich příkladech *šťěstí* nebo *osudu*) či se k němu alespoň aproximativně blížit? Kantova odpověď je obsažena v jeho pojetí *génia*. Ten je chápán jako podněcující schopnost mysli nalézt vhodný poměr mezi intelektem (*Verstand*) a obrazotvorností a vtělit jej do uměleckého díla. Tímto poměrem je subjektivní princip estetické ideje blíže určen. Genialita spočívá v nalezení výrazu estetické ideje ve svobodné hře obou poznávacích schopností (*Vermögen*) a její všeobecné sdělitelnosti. I na našich příkladech je zcela jasně vidět, že estetická idea v první metafoře je mnohem více pojmově specifikována, než je tomu u Holanova strohého stylu druhého příkladu.<sup>1</sup> Génus je tudíž podmínka možnosti korespondence obou principů.

---

<sup>1</sup> Z toho pochopitelně nevyplývá žádné srovnání úrovně geniality obou básníků.

Pojem estetické ideje Kant probírá v oddíle o dedukci čistých estetických soudů. Spojitost estetické ideje se strukturou estetického soudu spočívá v tvrzení, že „krásu vůbec (ať už je krásou přírodní či uměleckou) lze nazývat *výrazem* estetických idejí“ ([1], 320). Transcendentální důvod této spojitosti leží v třetím momentu soudu vkusů, totiž v účelnosti bez účelu (Zweckmäßigkeit ohne Zweck). Srov. [4], 85nn.

### Symbolické znázornění

V následujícím oddíle „Dialektika estetické soudnosti“ uvádí Kant § 59 „O kráse jakožto symbolu mravnosti“ ([1], 351–4), v němž opět promýšlí vzájemný vztah (resp. přechod) mezi teoretickou a praktickou oblastí. V tomto paragrafu jsou zkoumány možnosti znázornění (Darstellung, exhibitio) různých druhů pojmu. Znázornění pojmu je obecně definováno jako proces nalezení korespondujícího smyslového názoru ([1], 192). Empirické pojmy a čisté intelektuální pojmy (kategorie) lze znázornit pomocí příkladů či schémat. Znázornění rozumových pojmů je ale nemožné, poněvadž jim dle definice žádný smyslový názor odpovídat nemůže. Tento problém Kant řeší pomocí tzv. nepřímého či *symbolického znázornění*.

Rozumovému pojmu je imputována smyslová představa, která s ním má společné pouze pravidlo (tj. formu) reflexe podle nějaké kategorie. Mezi těmito pravidly je tak analogický vztah. Analogie je v tomto smyslu blíže určena jako „úplná podobnost dvou vztahů mezi dvěma zcela nepodobnými věcmi“ ([5], 357). Kantovy příklady symbolických znázornění jsou: monarchistický stát je oduševnělé tělo, absolutistický stát je ruční mlýn. V obou případech spočívá analogický vztah v reflexi o kauzalitě těchto pojmů. Kant dále dodává, že náš jazyk je plný různých nepřímých znázornění, jako jsou „podstata“ (Grund), „zá-viset“ (ab-hängen) nebo „substance“ jako nosič akcidentů u Locka.<sup>1</sup> Netřeba ale dále zdůrazňovat, že symbolické znázornění lze taktéž chápat jako metaforu. Pro nepřeborné množství příkladů odkazují ke knize Lakoffa a Johnsona [6]. Symbolické znázornění jako metaforu nebo metaforiku (tj. systém metafor) nalézáme výslovně u Blumenberga [7] a Gadamera [8].<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Podrobné heuristické rozpracování této myšlenky je v [6]. Kantovu pojetí se v této knize blíží i základní chápání funkce metafor: znázornění abstraktního (neznámého, nepředstavitelného) pojmu pomocí pojmů zastupujících běžné smyslové představy či věci.

<sup>2</sup> Posledně jmenovaný autor dokonce uvádí, že „pojem symbolického znázornění je jedním z nejskvostnějších výsledků kantovského myšlení“ ([8], 71).

Ještě jednu pojmovou diferenci je třeba zmínit. Symbolická znázornění, krátce symboly, nejsou pouhé *charaktery*, totiž „označení pojmů pomocí doprovodných smyslových znaků, jež neobsahují vůbec nic, co by náleželo k názoru objektu, nýbrž jim slouží pouze jako prostředek reprodukce podle asociativního zákona obrazotvornosti a tudíž v subjektivním ohledu.“ ([1], 352). Ve své *Antropologii* Kant dodává: „Charaktery ještě nejsou symboly: neboť mohou být pouze zprostředkovanými (nepřímými) znaky, jež o sobě nic neznamenaají, nýbrž vedou skrze přidružení se na názory dále přes ně k pojmům.“ ([9], 191) Z těchto vymezení je zřejmé, že v případě charakteru je obrazotvornost pouze reproduktivní a nikoliv produktivní. To ale znamená, že funkce charakteru je omezena pouze na smyslovost a intelekt a tudíž nemůže sahát do rozumové oblasti.

\* \* \*

Než přikročíme k rekonstrukci obou pojetí metafory v moderní terminologii, je třeba poukázat na odlišnosti pojmů estetické ideje a symbolického znázornění. Oba pojmy se liší co do své struktury: Estetická idea je suma představ obrazotvornosti, jež jsou propojeny asociativně. Symbolické znázornění se odlišuje od charakteru právě tím, že se *nejedná* o asociativní spojení představ. Dále, princip jednoty estetické ideje je subjektivní, forma reflexe empirického pojmu (sloužícího jak symbol) musí být objektivní – i když to Kant výslovně nezmiňuje. Toto budiž ale klíčové pro další úvahy a proto následující objasnění: Symbolické znázornění je dle terminologie *Kritiky čistého rozumu* případem *amfibolie* (dvoznačnosti) reflexivních pojmů ([10], 214n). Dvoznačnost se týká právě jejich náležitosti k různým poznávajícím schopnostem (smyslovost, intelekt a rozum) a má být rozřešena pomocí transcendentální úvahy neboli reflexe. V symbolickém znázornění je ale zásadní, že tato dvoznačnost musí být zachována. Dalo by se říci, že se jedná o amfibolii v pozitivním smyslu; neboť právě amfibolie reflexivních pojmů umožňuje přenést reflexi na jiný pojem. Neprovádíme pak ale transcendentální úvahu, nýbrž *logickou*, při níž je od poznávající schopnosti abstrahováno. Tak je možné srovnávat pojmy náležející k různým poznávajícím schopnostem. Logická reflexe je pak pouhým srovnáním, podotýká Kant ([10], 216). Formu reflexe určují reflexivní pojmy (Reflexionsbegriffe). Základem veškeré reflexe je pojmová dvojice *matérie* a *forma*. V případě logické reflexe se jedná o vztah dvou pojmů (*matérie*) spojených kopulou (*forma*) v soudu.

To nás dovádí k závěru, že společnou formou reflexe v symbolickém znázornění jsou logické atributy  $A_1$ ,  $A_2$ , atd. pojmu ve tvaru „A je  $A_1$ “, „A je  $A_2$ “...<sup>1</sup>

Estetickou ideu nelze ztotožnit ani s charakterem, neboť její funkce překračuje pouhou reprodukci minulých představ. Rozdíl pojmů estetické ideje a symbolického znázornění se dále pokusíme uchopit zrovna z hlediska jejich funkce. Kantova teze, že krása je symbolem mravnosti, je tvrzením konkrétní analogie mezi estetickou a mravní oblastí. Tezi lze přeformulovat (dalo by se říci do podoby Schillerova filosofického programu) takto: znázornění estetické ideje symbolizuje mravní ideje, především ideu svobody. Nechci se zabývat obsahovou stránkou této veledůležité analogie, o jejíž opodstatněnost se vede spor v sekundární literatuře.<sup>2</sup> Pokud bychom ji však připustili, znamenalo by to, že každá estetická idea nehledě na svůj obsah a tedy již svou formou symbolizuje ideu svobody. Podívejme se blíže na Kantovy vlastní příklady, jimiž ilustruje fungování estetických idejí. Vyskytují se v nich pojmy jako „dobrodiní“, „blaho světa“, „ctnost“ ([1], 315n), které vesměs svým *obsahem* odkazují k mravní oblasti. Ve stejném paragrafu ale také uvádí, že estetické ideje mohou znázorňovat i jiné rozumové pojmy jako jsou věčnost, stvoření nebo sláva, jejichž vztah k mravní oblasti není až tak přímočarý. Z jiného pohledu je tím opět nastíněn náš problém: je estetická idea (nepřímým) vyjádřením nějaké určité rozumové ideje? Jak je možné tuto otázku transponovat do sémantizující terminologie analytické filosofie, uvidíme dále.

### Interakční teorie Maxe Blacka

Články Maxe Blacka, především [12], stojí na počátku zájmu o problematiku metafory v analytické filosofii. V následujících odstavcích stručně představíme jeho *interakční teorii* metafory a ukážeme její afinitu k pojmu symbolického znázornění.

Black chápe metaforu v podobě predikace „A je B“. Pojem „A“ nazývá primárním či hlavním subjektem, pojem „B“ pak sekundárním či vedlejším subjektem. „Uvažujme výrok ‚Člověk je vlk.‘ Zde, můžeme říci, jsou dva různé subjekty – primární, Člověk (nebo: lidé) a sekundární, Vlk (nebo: vlci).“<sup>3</sup> ([12], 39) Tyto dva subjekty (Black používá tento termín ve zcela jiném významu než Kant) na sebe vzájemně působí neboli spolu *interagují*. Půso-

<sup>1</sup> Dodejme, že obdobný argument lze vyčíst i z Kantovy *Logiky* (srov. [11], 38n).

<sup>2</sup> Problematické stránky této analogie uvádí protischillerovsky naladěný Paetzold ([4], 113); afirmativní stanovisko lze nalézt například u Konga ([11], *passim*).

<sup>3</sup> Termíny „principal“ a „subsidiary“ překládám „primární“ a „sekundární“ ve shodě s Blackovou pozdější terminologií.

bení ale neprobíhá mezi subjekty přímo, nýbrž se týká tzv. „implikačních komplexů“ nebo „asociovaných implikací“ jednotlivých subjektů.<sup>1</sup> Implikační komplex je množina implikací (čili vlastností) toho či onoho subjektu. V Kantově terminologii mu přibližně odpovídá množina logických atributů pojmu. Ty mohou být rozšířeny o běžné názory (stereotypy) sdílené členy jisté jazykové komunity; ne nepodobné Aristotelovu výrazu *endoxa*. Tyto názory dokonce nemusí být ani pravdivé, stačí když jsou za pravdivé jen považovány. Volba implikačního komplexu je tak ve velké míře závislá na kontextu a širších okolnostech konkrétního užití metafor. Jádrem interakce jsou tři kroky: „(a) přítomnost primárního subjektu podnítí posluchače k vybrání některých vlastností sekundárního subjektu; a (b) vybídne jej ke konstrukci paralelního implikačního komplexu, který může být uzpůsoben primárnímu subjektu; a (c) recipročně vyvolá paralelní změny sekundárního subjektu.“ ([13], 30) Výsledkem tohoto procesu jsou dvě struktury, mezi nimiž je třeba hledat izomorfismus. Ten lze chápat jako systém vztahů mezi páry vlastností z obou komplexů. Black navrhuje pět typů tohoto vztahu: „(a) identita, (b) rozšíření, typicky ad hoc, (c) podobnost, (d) analogie nebo (e) řekněme ‚metaforické propojení‘.“ ([13], 31) Konkrétní metafora nemusí být, co se týče těchto vztahů, stejnorodá, tzn. v jedné metafoře může být třeba jeden pár identický a jiný spojen vnořenou metaforou neboli sub-metaforou, jak bude dále ukázáno na příkladech.

Max Black poskytuje ještě jiný náhled na fungování metafor nebo spíše jinou formulaci výše zmíněného schématu. Jedná se o tvrzení, že metafora vybírá, zdůrazňuje a *organizuje* vlastnosti primárního subjektu. Důležitá je posledně jmenovaná funkce – organizování. Vlastnosti jsou zasazeny do specifických vztahů (které jsou běžnější u sekundárního subjektu) a tím jsou organizovány. To je možné jen tím, že jiné vlastnosti jsou zapomenuty nebo zatlačeny do pozadí. Sekundární implikační komplex vytváří tzv. *analogický model* primárního subjektu. Pojem analogického modelu zavádí Black v [14]. Jeho podstatou je *změna média* (change of medium). Jako příklad uveďme mechanický model sluneční soustavy. V modelu musí být ale zachována struktura. To znamená, že „každý výskyt relace v originále se musí odrážet v korespondujícím výskytu odpovídající relace v analogickém modelu.“ ([14], 222)

Ilustrujme tuto proceduru na Kantově příkladu symbolického znázornění „absolutistický stát je ruční mlýn“. V 18. století byl ruční mlýn – dříve ozna-

<sup>1</sup> Black ve své první práci používá termín „system of associated commonplaces“ ([12], 40), který vysvětluje jen na několika příkladech. Termínům implikační komplex se dostává přesnějšího významu v [13], 29.

čovaný též *žernov* – hojně rozšířeným strojem, jenž sloužil k rozmělnění obilí. Nabízí se následující vlastnosti sekundárního subjektu: stroj, ovládán centrální klikou, pracující ve prospěch svého majitele, drtící vše, co do něj vstoupí. Primární implikační komplex by mohl být: stát, ovládán jedním panovníkem, fungující ve prospěch panovníka, utlačující své obyvatele. Vidíme, že oba pojmy vykazují analogickou strukturu, jejíž prvky lze teď různými způsoby ztotožnit. „Stát je stroj“ je vnořená metafora, panovník je identický s majitelem stroje, další vnořenou metaforou či analogií je „člověk je obilné zrno“, neboť obě je podobně utlačováno a přeměněno na jednotnou masu umožňující další využití.

Metafora podle interakční teorie stejně jako symbolické znázornění vyjadřuje analogickou strukturu mezi dvěma pojmy. Struktura je tvořena vlastnostmi pojmů, jež Kant nazývá forma reflexe a Black stereotypy (*common-places*). Je třeba zdůraznit objektivní charakter obou struktur, jenž nepřipouští svobodnou hru obrazotvornosti. Tím je ale problematizována spojitost s estetickou oblastí. Symbolické znázornění (např. „stát je stroj“), ani metaforu dle interakční teorie (např. „člověk je vlk“) nelze bez dalšího nazvat krásnými.

Díky objektivnímu veřejnému charakteru implikačních komplexů mohou metafory dle interakční teorie – sice nepřímou – vyjadřovat pravdivostní hodnoty. Mají tedy metaforický význam a mohou nepřímou vést k poznání.

### **Kritika Donalda Davidsona**

V roce 1978 vystoupil Donald Davidson s provokativním článkem *What Metaphors Mean* [15]. Obviňuje v něm mimo jiné interakční teorii Maxe Blacka ze zásadní chyby, „že metafora má kromě svého doslovného smyslu nebo významu další smysl nebo význam.“ ([15], 246) Davidson především odmítá ideu, že metafora je druh komunikace; mluvčí do ní vloží skryté poselství (metaforický význam), které pak příjemce musí dekodovat. Tento negativní postoj podporuje řadou více či méně přesvědčivých argumentů. Zastavme se u několika z nich, které se týkají naší problematiky.

Prvním argumentem je poukaz na subjektivní charakter vytváření i recepce metafor: „pochopení metafor je stejně kreativní úsilí jako produkce metafor a stejně málo podléhá pravidlům.“ ([15], 245) Metafora může u čtenáře vzbuzovat řadu představ. Nejedná se ale o analýzu pojmu jako v interakční teorii, nýbrž o psychologický asociativní proces, který lze chápat kauzálně. Chybou interakční teorie je, že tento psychologický obsah prohlašuje za metaforický význam, za sdělení, jež je v metafoře obsaženo a jejím prostřed-

nictvím komunikováno. Davidson nepopírá, že nás může metafora dovést k nějakému poznatku. Jeho spojení s pronesením metafory není ale sémantické, nýbrž pouze kauzální.<sup>1</sup>

To nás vede k druhému argumentu: Ideje metaforického významu nebo metaforické pravdy, tvrdí Davidson, nevysvětlují metaforu, metafora vysvětluje je. To je radikalizováno až do podoby často citovaného aforizmu: „Ale jednoduše vkládat tento význam do metafory je jako vysvětlit, proč pilulka uspává, tím, že má uspávající sílu.“ ([15], 247) V této větě se ozývá Nietzscheho a vlastně Moliérova slovní hříčka kritizující klíčový pojem kantovské filosofie *schopnost*.<sup>2</sup> Argument se obrací proti pojetí metaforického významu jakožto něčeho, co musí mluvčí a posluchač sdílet, aby si rozuměli. Až posluchač metaforu svým vlastním způsobem pochopí, může být schopen říci, co je oním poznatkem (metaforickou pravdou), k němuž jej dovedla. Metafora je způsob užití jazyka, v němž není vyjadřován – ani nepřímý – žádný propoziční obsah.

Průsečíkem obou argumentů je náhled, že specifický metaforický význam by z metafory udělal pouhý mnohoznačný pojem neboli *mrtvou* metaforu. Pokud by totiž metaforický význam byl obsažen v původním pojmu nebo by z něj byl nějakým veřejným pravidlem odvoditelný, nelišil by se principiálně nijak od doslovného významu. Byl by jen pouhým druhým, sekundárním, historicky pozdějším významem slova. Například výraz *červ* označuje drobného živočicha protáhlého měkkého těla. Další významy bychom mohli považovat za metaforické či druhotné: ubohá bytost, mučivý pocit, pálení v žaludku a slepé střevo. Všechny lze ale nalézt ve slovnících a, ač byli kdysi (živými) metaforami, pro jejich dnešní užití tyto metaforické souvislosti nemusíme znát.

Pokud může pochopení metafory vést k metaforickému významu, otevírá se tím cesta, jak může být metafora dosažitelná pojmy. Recipient metafory může pojmově vyjádřit dojem čili efekt, který u něj vyvolala. V tomto David-

---

<sup>1</sup> Poznamenejme, že již ve středověké logice (např. u Abélarda, Petra Španělského nebo Dunse Scotta) byly sémantické vztahy zvláštním druhem vztahů kausálních. Ani u Davidsona je nelze chápat jako protiklady. Apel na kausální charakter vztahu mezi metaforou a poznáním tudíž znamená, že tento vztah překračuje meze sémantiky.

<sup>2</sup> Srov. [16], 575n: „Jak jsou syntetické soudy a priori možné? ptal se Kant – a co vlastně odpověděl? Díky schopnosti. [...] – řekl, alespoň to tak mínil. Je to však – odpověď? Vysvětlení? Nebo snad spíše zopakování otázky? Jakže uspává opium? ‚Díky schopnosti‘, totiž díky virtus dormitiva – odpovídá onen lékař u Moliéra.“ Podrobně se věnuji tomuto argumentu v [17].

son spatřuje roli umělecké kritiky: zkušený kritik je s to dopomoci línému nebo neznalému čtenáři postřehnout všechny souvislosti a narážky, které může ta či ona metafora vyvolávat.<sup>1</sup> Metafora v Davidsonově pojetí tak není naprosto subjektivní a pojmově neuchopitelná, nýbrž její pochopení předchází pojmovému uchopení. Lze tak parafrázovat: o metafoře nelze disputovat, třebaže se lze o ní dost dobře a právem přít. (srov. [1], 338)

Shrňme, Davidson přirovnává své pojetí metafor k Herakleitovu výroku o Delfské věštině: „Ani nemluví, ani neskrývá, nýbrž naznačuje.“ ([15], 262) Z předchozích odstavců je zřejmé, že toto pojetí je zaměřené především na poetické metaforu. Naopak metaforu v běžném jazyce, jež zajímaly spíše Blacka, jsou zatlačeny do pozadí. Tady je také třeba spatřovat problematický bod Davidsonovy koncepce. Pokud bychom totiž připustili, že i náš běžný (hovorový, vědecký, filosofický) jazyk je do značné míry prodchnut metaforami, jak je argumentováno v [6] a do jisté míry i v [7], museli bychom jeho značnou část zbavit významu a komunikačního charakteru.

Dle Davidsona nelze metaforu popsat žádným *objektivním* pravidlem, podobně jako Kantovu estetickou ideu. Další paralelu, důsledek té předchozí, lze spatřovat v absenci jakéhokoli kognitivního obsahu. Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda mohou estetické ideje nepřímou znázorňovat jednotlivé ideje rozumové. Mnohá místa v *Kritice soudnosti* tento názor podporují, Davidson by jej ale musel odmítnout.

## Závěr

Rozdíl mezi estetickou ideou a symbolickým znázorněním není možné opomenout – stejně jako rozdíl mezi poetickými metaforami, jež studuje Davidson, a každodenními metaforami, jež lze analyzovat pomocí interakční teorie. Kant správně říká, že náš jazyk je plný symbolických znázornění ([1], 352), čili každodenních metafor. To ale neznamená, že se také jedná o vyjádření estetických idejí. Pokud bychom ale připustili, že estetické ideje nepřímou znázorňují ideje rozumové, nelišily by se co do své funkce od symbolických znázornění. Tento poznatek můžeme zřetelněji vidět na rozdílu mezi teoriemi metafor Maxe Blacka a Donalda Davidsona.

Jak tedy vymezit funkci estetických idejí? Bylo by proti duchu celkové koncepce *Kritiky soudnosti*, kdybychom estetickým idejím odepřeli jakýkoliv vztah k rozumové oblasti. Na druhou stranu redukce funkce estetické ideje na

---

<sup>1</sup> Takové pojetí umělecké kritiky není nijak nové, srov. např. následující výrok Oscara Wilda z předmluvy k románu *Obraz Doriana Graye*: „Kritik je ten, kdo dovede tlumočit jinou formou a novými prostředky svůj dojem z něčeho krásného.“

znázornění morálních idejí, především ideje svobody, by vedla k problému nastíněnému v minulém odstavci. Toto podotýká např. Paetzold: „Vždy bychom již věděli, co by v názoru estetická idea – i když nepřímá – znázorňovala.“ ([4], 114) Podobně jako Davidson odmítá konkrétní metaforický význam té či oné metaforu, je třeba odmítnout, že estetická idea je nepřímým znázorněním vždy určité rozumové ideje.

Estetické ideje směřují sice do rozumové oblasti, ale ne k jedné specifické ideji. To lze chápat tak, že jejich cílem je sám nejvyšší princip jednoty rozumu – Nepodmíněné (das Unbedingte). To naznačuje i Kant, když za nejvznesenější myšlenku prohlašuje nápis nad chrámem bohyně Isidy: „Jsem vše, co je, co bylo a co bude, a můj závoj neodkryl žádný smrtelník.“ ([1], 316) Krása jako výraz estetických idejí nám v médiu smyslového názoru umožňuje vidět svět a naše postavení v něm jinými očima – očima nezatíženými pojmy a intelektem. To budiž předznamenání romantické myšlenky, že krásu lze chápat jako ireducibilní a jistým způsobem primordiální vztah člověka ke světu.<sup>1</sup>

## LITERATURA<sup>2</sup>

- [1] KANT, I.: Kritik der Urteilkraft. In: Kants gesammelte Schriften, Akademie-Ausgabe, Berlin 1900nn, Bd. 5, [1790]. Přihlédnuto k českému překladu Kant, I.: Kritika soudnosti. Přeložili V. Špalek a W. Hansel, Praha, Odeon 1975.
- [2] HEYDUK, A.: Dědův odkaz. Praha, J. Otto 1918 [1879].
- [3] HOLAN, V.: Mozartiana. Praha, Mladá fronta 2006 [1963].
- [4] PAETZOLD, H.: Ästhetik des deutschen Idealismus. Wiesbaden, Franz Steiner 1983.
- [5] KANT, I.: Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können. In: Kants gesammelte Schriften, Akademie-Ausgabe, Berlin 1900nn, Bd. 4, [1783].
- [6] LAKOFF, G. – JOHNSON, M.: Metafory, kterými žijeme. Brno, Host 2002 [1980].

---

<sup>1</sup> Děkuji Veronice Ježkové (Brno) a Benjaminu Lindnerovi (Hannover) za podnětné připomínky.

<sup>2</sup> Pokud není uvedeno jinak, jedná se o mé vlastní překlady německých a anglických citátů.

- [7] BLUMENBERG, H.: Paradigmen zu einer Metaphorologie. Bonn, Bouvier 1960, [Archiv für Begriffsgeschichte 6].
- [8] GADAMER, H.-G.: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. 2. Aufl. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1965 [<sup>1</sup>1960].
- [9] KANT, I.: Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. In: Kants gesammelte Schriften, Akademie-Ausgabe, Berlin 1900nn, Bd. 7, [<sup>1</sup>1798].
- [10] KANT, I.: Kritik der reinen Vernunft. In: Kants gesammelte Schriften, Akademie-Ausgabe, Berlin 1900nn, Bd. 3, [<sup>2</sup>1787].
- [11] KONG, B.-H.: Die ästhetische Idee in der Philosophie Kants: ihre systematische Stellung und Herkunft. Frankfurt a. M. et al., Peter Lang 1995. [Europäische Hochschulschriften: Reihe 20, Philosophie; Bd. 482]
- [12] BLACK, M.: Metaphor. In: Black, M.: Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Ithaca, Cornell University Press 1962 [<sup>1</sup>1955], s. 25–47.
- [13] BLACK, M.: More about Metaphor. In: Ortony, A. (ed.): Metaphor and Thought. Cambridge 1979, s. 14–43.
- [14] BLACK, M.: Models and Archetypes. In: Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Ithaca, Cornell University Press 1962, s. 219–243.
- [15] DAVIDSON, D.: What Metaphors Mean. In: Davidson, D.: Inquiries into Truth and Interpretation (Second Edition). Oxford, Oxford University Press 2001 [<sup>1</sup>1978], s. 245–264.
- [16] NIETZSCHE, F.: Jenseits von Gut und Böse. In: Schlechta, K. (ed.): Werke in drei Bänden. München, Hanser 1954, Bd. II, [<sup>1</sup>1886]. Český: Nietzsche, F.: Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti. Přel. Věra Koubová. Praha, Aurora 2003.
- [17] MÁCHA, J.: Metaphorische Bedeutung als *virtus dormitiva*. In: The Proceedings of the 31<sup>th</sup> International Wittgenstein Symposium 2008, August 10–16. Kirchberg am Wechsel, Austrian Ludwig Wittgenstein Society. Vydě.